

Plus valent boni mores, quam bonae leges – Jóerkölcs a szerzői jogban

POGÁCSÁS ANETT¹

A szerzői jog szabályrendszerének kialakítása során hosszú és küzdelmes munka eredménye, hogy a védelem valamennyi, az irodalom, a tudomány és a művészet területére eső alkotásra kiterjed, függetlenül annak minőségétől, mennyiségétől, a rá vonatkozó értékítéllettől, azaz akár annak erkölcsi megítélésétől. A formalitásmentesen, azaz automatikusan keletkező szerzői jogi védelem tehát fő szabály szerint valamennyi egyéni, eredeti jellegű művet megillet – ami a cenzúra elleni küzdelemmel karöltve komoly teljesítményként könyvelhető el az alkotás szabadságának biztosítása terén. Felmerül azonban a kérdés, hogy egy adott mű elérheti-e az erkölcstelenség olyan fokát, hogy annak kezelésére már nem elegendők a szerzői joghoz képest külső korlátnak minősülő eszközök, azaz szükséges-e egy ilyen körülményt a szerzői jog szabályrendszerén belül (is) kezelni (hasonlóan az iparjogvédelem területén látott néhány oltalmi formához). A jelen tanulmány a kérdést boncolgató vonatkozó szakirodalom és joggyakorlat áttekintése mellett arra igyekszik felhívni a figyelmet, hogy a szerzői jog sem távolodhat el a jóerkölcs zsinórmértékétől, de a szabályrendszerén belül megtalálni a helyét nem kihívásuktól mentes feladat.

Kulcsszavak: szerzői jog, belső korlát, jóerkölcs, szellemi alkotás, utólagos megvonás

Plus valent boni mores, quam bonae leges – Good Morals in Copyright Law

The long and demanding process of establishing the rules of copyright has resulted in protection being extended to all literary, scientific and artistic works, irrespective of their quality, quantity, value, or even moral judgement. In principle, therefore, copyright protection, which is automatic, i.e. deriving from the absence of any formality, is granted to all individual works of an original nature – which, together with the fight against censorship, is a major achievement in terms of guaranteeing freedom of creation. The question arises, however, whether a given work can reach a level of immorality that

¹ Habilitált egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Polgári Jogi Tanszék, e-mail: pogacsas.anett@jak.ppke.hu

the means of dealing with it, which are external to copyright, are no longer sufficient, i.e. whether such a circumstance (also) needs to be dealt within the copyright system (similar to some forms of protection seen in the field of industrial property). In addition to a review of the relevant literature and case-law on the subject, this paper seeks to draw attention to the fact that copyright law cannot depart from the standard of good morals, but that finding its place within the system of copyright is not without challenges.

Keywords: copyright, internal limitation, good morals, intellectual property, retroactive refusal

„Erkölcsei vonatkozások” a szerzői jogban

Plus valent boni mores, quam bonae leges, azaz többet ér a jó erkölcs, mint a jó törvény – szól a Tacitusnak tulajdonított régi bölcsesség. Ennek mentén elindulva az alábbiakban a szerzői jog és az erkölcs kapcsolódási pontjait veszem számba, kiemelve a szerzői alkotások erkölcsi tartalmának szerzői jogi jelentőségét és megítélését.

Bármennyire is eltérőek a vélemények a szerzői jog rendszeréről, működéséről és hatékonyságáról, önmagában a szerzők védelmét és elismerését általában erkölcsileg helyesnek tartjuk. „Büszkék vagyunk a magyar emberek nagyszerű szellemi alkotásaira”² – rögzíti Alaptörvényünk a Nemzeti Hitvallás elején, rögtön a harmadik mondatként.

„Erkölcsei jogok védelme”

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata úgy fogalmaz, hogy minden embernek joga van a tudományos, irodalmi és művészeti alkotáshoz fűződő *erkölcsi* és anyagi *jogainak* a védelmére.³ Hasonlóan fogalmaz a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya is, a szerzők *erkölcsi* és anyagi *érdekei* védelméről beszélve.⁴

² Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) Nemzeti Hitvallás.

³ Emberi jogok egyetemes nyilatkozata, elfogadva és kihirdetve az ENSZ Közgyűlésének 217 A (III) határozata alapján, 1948. december 10-én: 27. cikk 2. Mindenkinnek joga van minden általa alkotott tudományos, irodalmi és művészeti termékekkel kapcsolatos erkölcsi és anyagi érdekeinek védelméhez.

⁴ Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya:

„15. Cikk 1. Az Egyezségokmányban részes államok elismerik mindenki jogát arra, hogy

a) részt vegyen a kulturális életben;

b) élvezze a tudomány haladásából és annak alkalmazásából származó előnyöket;

c) minden olyan tudományos, irodalmi vagy művészeti alkotás tekintetében, melynek szerzője, erkölcsi és anyagi érdekei védelemben részesüljenek.”

Ezek az alapelvek – a BUE 6bis cikke mint minimális követelmény mellett⁵ – a szerzői személyhez fűződő jogokra utalnak, azaz a francia jogban gyökerező *droit moral*, a műre vonatkozó, úgynevezett erkölcsi jog bontja ki, tölti meg tartalommal azokat.

A szerzői jogban az erkölcsi védelem a személyiségvédelem útján valósul meg. Márpedig az emberi méltóságából eredeztethető személyiségi jognak sajátos jellege van. Ahogyan már az 1928-as magánjogi törvényjavaslat fogalmazott: „mindenkinek joga van arra, hogy a törvénynek és mások jogainak korlátai között személyiségét szabadon érvényesíthesse, és hogy ebben őt senki se háborítsa (személyiség joga). A személyiség jogáról lemondani vagy gyakorlását a jóerkölcsbe ütköző módon korlátozni nem lehet.”⁶ A szerző személyiségével való szoros kapcsolat alapvetően meghatározza szerzői jogunk arculatát, legalábbis ami a kontinentális és monista/mérsékelt monista rendszereket illeti.

Sőt, a *szerezőség elismerése* iránti *erkölcsi igény* még sokkal régebbi, mint maga a szerzői jog.⁷ Ennek néhány közismertebb példája is akad, így Luther a jogosulatlan utánnomások által okozott károkról nyilatkozik úgy, hogy azokat „még elviseltem volna”, ha „nem úgy bántak volna könyveimmel, ahogy – sietve és hibásan kinyomtatva őket – olyannyira, hogy mire kezemhez érnek, aligha ismerhetek rájuk.”⁸ Kétségtelen, hogy a később kialakult, a szerzőség elismerése iránti alanyi jog erős erkölcsi alappal rendelkezik, Gyertyánfy Péter úgy fogalmaz, hogy az összes szerzői jogok erkölcsi fedezete közül ez a legerősebb.⁹ A szerzői személyhez fűződő jogokat meghatározó konkrét szabályok¹⁰ mellett azonban a szerzői jogi törvény több olyan rendelkezést tartalmaz, amelyek esetében egyértelmű a szerző és műve közötti erős, erkölcsi vagy más néven eszmei jellegű kapcsolat. Ilyen az előzetes joglemondási tilalom a jövőben alkotandó művek esetében, vagy az a szabály, hogy még a szabad felhasználások esetében is fel kell tüntetni a szerző és a forrás nevét.¹¹

⁵ Az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövege (BUE): „6bis cikk (1) Függetlenül a szerző vagyoni jogaitól, sőt még azok átruházása után is, a szerző megtartja azt a jogát, hogy magának követelhesse a mű szerzőségét, és hogy tiltakozzék a mű mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása vagy más olyan megváltoztatása, illetve csorbítása ellen, amely a becsületére vagy hírnevére sérelmes.

(2) A szerzőt a fenti (1) bekezdés alapján megillető jogok a szerző halála után legalább a vagyoni jogok megszűntéig fennmaradnak; e jogokat azok a személyek és intézmények gyakorolják, amelyek annak az országnak a törvényei szerint, ahol a védelmet igénylik, erre illetékesek. Mindazonáltal azok az országok, amelyeknek a törvényei az Egyezmény e szövegének ratifikálása vagy az ehhez való csatlakozás időpontjában nem tartalmaznak rendelkezéseket a szerző halála után a fenti (1) bekezdésben biztosított összes jogok védelmére, jogosultak akként rendelkezni, hogy e jogok közül egyesek a szerző halála után nem maradnak fenn.”

⁶ 1928. évi magánjogi törvényjavaslat (Mtj.) 107. §.

⁷ GYERTYÁNFY–LEGEZA 2020: 134.

⁸ BODÓ 2011: 100.

⁹ GYERTYÁNFY 2018: 141.

¹⁰ 1999. évi LXXVI. törvény (Sztj.) 10–13. §.

¹¹ GYERTYÁNFY–LEGEZA 2020: 136.

Ennek az eszmei kapcsolatnak az erőssége azonban nem a szerző döntésén múlik, objektív feltételrendszerhez kötött, azaz a szerzőnek (illetve jogutódainak) az átlagosnál erősebb kötődése a műhöz nem jelent a felhasználókra nézve nagyobb korlátozást. Azaz a művek felhasználása során nincs ráhatása valamennyi, általa nem támogatott, vagy akár erkölcsstelennek tartott felhasználásra. Azaz a felhasználási láncolatra egy bizonyos ponton túl nincs ráhatása a művével való szoros kapcsolata ellenére. Bár a Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT) arra is felhívja a figyelmet, hogy csak konkrét ügy konkrét tényállása alapján lehetséges megítélni, hol húzódik a határ egy szerzői műnek az adott kor művészeti, erkölcsi értékrendjének megfelelő és/vagy műfaji sajátosságok miatt indokolható, a mű egységét tiszteletben tartó értelmezése, illetve jogsértő megváltoztatása között.¹² Bartók Béla *Csodálatos mandarin* című művének Mészáros Márta és Bozsik Yvette filmjében való felhasználása a szerző jogutódait mélyen megbántotta, álláspontjuk szerint „ízléstelen, sőt pornográf feldolgozásról” van szó, a bíróság döntése szerint azonban a módosítások csupán a mai korhoz igazították a művet, hiszen „olyan mértékben megváltozott az emberek (alkotók és nézők) elképzelése az elidegenedett, zajos nagyvárosról”, hogy „ugyanazon drámai hatás eléréséhez meghökkentőbb, erőteljesebb impulzusokra” van szükség.¹³

Felhasználási szerződések „erkölcsstelen tartalma”

A Polgári Törvénykönyv rendelkezései a szerzői jogi felhasználási szerződésekre nézve is alkalmazandók. Sági Edit ugyan utal arra, hogy a Ptk. által rögzített néhány érvénytelenségi ok nem értelmezhető egyértelműen a felhasználási szerződések körében,¹⁴ de nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközése elvileg ugyancsak semmisséget von maga után.¹⁵ Ez önmagában egyfajta jogfejlesztő tevékenységként írható le a bírói gyakorlatban kirajzolódó esetcsoportok révén,¹⁶ bizonyos eseteket azonban a jogalkotó – annak nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző volta miatt – beemel a tilos szerződések körébe. Így az Szjt. az életműszerződés tilalma körében úgy rendelkezik, hogy semmis a felhasználási szerződésnek az a kikötése, amellyel a szerző meghatározatlan számú jövőbeli művének felhasználására ad engedélyt.¹⁷

De e körben említhetnénk a nemzetközi felhasználási szerződések körében korábban ismert azon szavatossági záradékokat is, amelyekben a jogosító félnek azt kellett szavatolnia, hogy „a mű nem sérti a felhasználó országának erkölcsét és közrendjét”¹⁸ Boytha György úgy vélekedett erről, hogy nem volt indokolt az ilyen szavatossági szabály alkalmazása, már csak azért sem, mert bár rendszerint azoknak az országoknak

¹² SZJSZT 30/2003. – A szerzőnek a mű egységét védő személyhez fűződő joga Bartók Béla: A csodálatos mandarin című zeneművéből készült táncfilm esetében.

¹³ Fővárosi Bíróság 2.P.22.903/2001/46.

¹⁴ SÁGI 2019: 99–112.

¹⁵ 2013. évi V. törvény (Ptk.) 6:96. §.

¹⁶ MENYHÁRD 2004: 9.

¹⁷ Szjt. 44. § (1) bek.

¹⁸ BOYTHA 1973: 427.

a felhasználói kérték, ahol még működött cenzúrahivatal, ugyanakkor a felhasználó maga is ismerte a művet, amelyet felhasználni kívánt (hiszen legtöbbször másodlagos felhasználásról volt szó), és különösképpen ő kellett ismerje saját országának szabályait is.

Az alkotó „erkölcstelensége”

Az alkotó *erkölcsi megítélése* nemcsak művészetének befogadására, népszerűségére, felhasználására, de szerzői jogaira is hatással lehet.

Fenyő Miksa úgy fogalmaz, „ha Ady Endre jobban alkalmazkodik a hagyományos erkölcs talajához, bizonyosan több elismerésben lett volna része”. De rögtön hozzá is teszi: „csak éppen nem írhatta volna meg azokat a gyönyörű verseket, melyek őt a legkiválóbb magyar lírikussá avatták”.¹⁹ Horváth János továbbviszi a gondolatot: „általában Ady költői ereje tagadhatatlan, ha erkölcsi felfogása elítélendő is.”²⁰ Böven találunk példát arra, amikor az alkotó erkölcsi megítélése visszaveti műve felhasználását, sőt, a műélvezet maga is csak szűk rétegeket vonz az alkotó magatartása, jelleme miatt. Azonban éppen ellenkező hatása is lehet az alkotó erkölcsileg kifogásolható életének: néha éppen ettől válik még érdekesebbé művészete, és még inkább kíváncsi rá a közönség, művei széles rétegekhez érhetnek el.

Az alkotó vagy éppen az előadóművész megítélése esetében persze egyáltalán nem mindegy, milyen fokú erkölcstelenséggel állunk szemben. A már emlegetett Ady Endre utal a „szamojéd erkölcsökre” egyik írásában,²¹ valószínűleg azt a tanmesét alapul véve, amely szerint egy szamojéd ifjú szembement azzal a régi szokással, hogy az emberek kátránnyal kenik be magukat, sőt, később illatos vízzel kezdett mosakodni, ezért hiába fogott mindenki másnál több „tengeri kutyát”, azaz fókát, erkölcstelennek kiáltották ki, elvették a zsákmányát, éhezették, sőt, az általa fogott, de elítélői által elfogyasztott állatok csontjaival verték el.²² Hogy mi alapján tartunk valakit „erkölcstelennek”, nyilván számos tényezőtől függ. Bizonyos magatartások esetén azonban egyértelműbb a helyzet – különösen, ha a magatartással egyúttal súlyos bűncselekmény elkövetése is megvalósul. Ilyenkor sem övezi azonban teljes társadalmi konszenzus az olyan következményeket, mint az alkotó/előadóművész – önmagában erkölcsileg nem kifogásolható – műve/teljesítménye nyilvánosságra hozatalának – az arra jogosult döntése alapján történő – elmaradása.²³ Ilyen eset volt a közelmúltban, amikor

¹⁹ FENYŐ 1910: 406–409.

²⁰ HORVÁTH 1910: 62.

²¹ ADY 1902: 1.

²² Lásd a Multatuli álnéven író Eduard Douwes Dekker holland szerző írásának rövid, *Nem erkölcsös – erkölcstelen* címmel a *Népszava* 1907. december 8-i számában közölt fordítását, valamint a <https://m.nyest.hu/renhirek/szamojed-erkolcsok-a-magyar-ugaron> oldalon a *Szamojéd erkölcsök a magyar ugaron* című írást azzal kapcsolatban, hogy Ady hol olvashatta a történetet.

²³ A *Cancel Culture* előretörése mellett a szakirodalomban azokat az álláspontokat is kifejítették, amelyek szerint ilyen esetekben a műélvező közönség helyesen jár el, ha az – akár általuk is erkölcstelennek tartott – művészek műveit élvezik. Lásd pl. WILLARD 2021. Időközben Kevin Spacey azzal került újra a támadások kereszttüzébe, hogy visszatért a filmvászonra. TASSIOS 2021.

Kevin Spacey jeleneteit a már éppen elkészült *A világ összes pénze* című filméből kivágták, és egy másik színésszel forgatták újra, ismert sorozatának, a *Kártyavárnak* a forgatását pedig leállították azt követően, hogy a színészt szexuális zaklatással vádolták. Ezek mögött a döntések mögött is komoly szerzői jogi kérdések jelennek meg, még ha nyilvánvalóan nem is ez a leghangsúlyosabb eleme az ügynek.

„Erkölcstelen” alkotások

Kétségtelenül a leginkább izgalmas terület magának a műnek az erkölcsi megítélése és annak szerzői jogi hatása.

Számtalan olyan alkotót ismerünk, akik műveik „erkölcstelennek” kikiáltása révén váltak a cenzúra áldozataivá.²⁴ Az „erkölcstelen mű” fogalma nemcsak hogy nem ragadható meg egykönnyen, de korszakról korszakra, társadalomról társadalomra is változik. Ha csak az elmúlt 300 évre, a modern szerzői jog születése óta eltelt időszakra tekintünk is vissza, láthatjuk, hogy mennyire nehezen megragadható a jog eszköztárával az erkölcstelenség fogalma.

Manet *Reggeli a szabadban* című alkotása komoly megbotrányozást váltott ki – az 1863-ban készített festményén egy erdei tisztáson két férfi és két nő piknikszik, társalog, mégpedig úgy, hogy az előtérben ülő hölgy teljesen meztelen. A párizsi Szalon csupán egy napra engedélyezte a festmény kiállítását.²⁵

Hasonlóan botrányosnak, közönségesnek és trágárnak tartotta a közönség és az alkotótársak, kritikusok Marcel Duchamp *A forrás* című művét, amely valójában egy egyszerű piszoár volt, az oldalán egy álnév aláírásával és a keletkezés évszámának megjelölésével: „R. Mutt 1917.” A sok támadás következtében a kiállító társaság is elutasította végül.

Nem csak a képzőművészet, a zene világa is bővelkedik hasonló példákban – elég csak Georges Bizet mesterművére, a *Carmenre* gondolni, amely bár ma a világ egyik legismertebb operája, „a laza erkölcsök és a brutális gyilkosság kendőzetlen ábrázolása ellen még az énekesek is tiltakoztak”, sőt a mű az 1875. március 3-i bemutaton majdhogynem megbukott: a közönség „nagyon igaznak és nagyon visszataszítónak” találta, és Bizet abban a tudatban hunyt el néhány hónappal később, hogy alkotása megbukott annak erkölcstelensége okán.²⁶

Maga a művészet fogalma is nehezen megragadható, a „szép” vagy az „erkölcsös” műalkotás fogalma még ennél is nehezebben. Jogosan merül fel a kérdés, hogy egyáltalán van-e értelme vizsgálni a művek „erkölcstelenségét”, a szerzői jogi védelem szempontjából van-e bármilyen jelentősége. Az alábbiakban erre keresünk választ.

²⁴ A cenzúráról bővebben lásd GOSZTONYI 2022.

²⁵ Lásd részletesen: KING 2012.

²⁶ A *Carmen* szerzője abban a hitben halt meg, hogy operája csúfosan megbukott. *Múlt-kor*, 2019. október 25. <https://mult-kor.hu/a-carmen-szerzoje-abban-a-hitben-halt-meg-hogy-operaja-csufosan-megbukott-20191025>

„Erkölcstelen” művek szerzői jogi védelme

Kalos kagathos

„A művészet nem lehet erkölcstelen, az igazi művészet mindig erkölcsös” – legalábbis a *kalos kagathos* elvéből levezetve fogalmazódott meg a vélemény, amely szerint ami szép, az egyszersmind jó is.²⁷ Állítólag Arthur Schnitzler *Körtánc* című darabjának készítői (sőt színészei) ellen szeméremsértés vádja alapján indult büntetőeljárásban hangzott el az alábbi kijelentés Emil Orlik festő részéről: „egy Rembrandt által lefestett szeretkezés nem lehet más, csak erkölcsös.”²⁸ Hogy maga az alkotófolyamat erkölcsössé varázsolja-e annak eredményét, erősen vitatható, viszont – megfordítva – az is kérdéses, hogy az erkölcstelen tartalom kizárhatja-e a szerzői jogi védelmet eredményező alkotói jelleget. A közönség „nemtetszése”, a kortársak elítélése, a mű „betiltása” mellett, esetleg személyiségi jogi vagy büntetőjogi következményeken túl vajon a szerzői jogi védelem továbbra is fennáll-e ezen művek esetében?

A BUE úgy fogalmaz, hogy az „irodalmi és művészeti művek” kifejezés felöleli az irodalom, a tudomány és a művészet *minden* alkotását.²⁹ Az Sztj. is abból indul ki, hogy az irodalom, a tudomány és a művészet *minden* alkotása szerzői jogi védelem alá tartozik,³⁰ és kifejezetten hozzá is teszi, hogy a szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg, amely védelem *nem függ* mennyiségi, (az egyéni, eredeti jellegen kívüli további) *minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől*.³¹ Ezt a kiindulópontot erősíti az automatikus védelem elve – amely szerint semmilyen formalitás (például egy szakértő bizottság pozitív véleménye, lektorátusi hozzájárulás, nyilvántartásba vétel) nem szükséges ahhoz, hogy a szerzői jogi védelem létrejöjjön.³² Tehát a közönség egy – akár meghatározó – része bármennyire is „méltatlannak” tart egy művet a szerzői jogi védelemre, az nem függ ettől az értékítéllettől, pusztán az alkotásban megjelenő egyéni, eredeti jellegtől.

Kenedi Géza a 20. század eleji szerzői jogi reform előkészítése során így gondolkodik a kérdésről:

„[...] vajjon igazságos dolog-e az, hogy az emberi értelem teremtő munkájának védelme alatt egyszersmind a selejtességek, a hitványságok és a romboló elmeproduktumok is ilyen védelemben részesüljenek? Mert a gondolat-forgalom oly védelmébe és ennek olyan könnyüvéttételébe, hogy talán a tudós, talán a nagy költő is hasznát vegye, de mindenesetre hasznát vegye minden obscoen

²⁷ PRUZSINSZKY 2016: 28.

²⁸ PRUZSINSZKY 2016: 35.

²⁹ BUE 2. cikk (1) bek.

³⁰ Sztj. 1. § (2) bek.

³¹ Sztj. 1. § (3) bek.

³² Az Sztj. 9. § (1) bekezdése szerint a szerzőt a mű *létrejöttétől* kezdve illeti meg a szerzői jogok – a személyhez fűződő és a vagyoni jogok – összessége.

és ponyvaíró, és minden hitvány selejtes termék írója: ilyen megoldásba bele-menni semmiestre sem szabad. [...] A törvény reformjánál ezen érdekek figyelembe vételével gondunk legyen tehát arra, hogy a selejtes és hitvány munkák ne praeferáltassanak az értékes, becses munkák elé.”³³

Ugyanakkor a reformot kísérő vita során az is felmerül Fényes Samu részéről, hogy egy ilyen „szerzői jog megvonás” nemcsak kivitelezhetetlen – és a „cenzúra árnyékával” fenyegető – lenne, hanem célszerűtlen is: rendkívül kontraproduktív éppen a „silány műveket” olcsóbbá, így szélesebb körben, könnyebben, gyorsabban hozzáférhetővé tenni.³⁴

Alapjogok ütközése

Andres Serrano *Piss Christ* címet viselő fotója a saját vizeletét tartalmazó üvegtartályban elmerülő kis műanyag keresztet ábrázol. Saját elmondása szerint ezzel nem a kereszténységet kívánta kigúnyolni, sőt, éppen azt kívánta kifejezni, hogy mára már nem gondolunk bele a keresztthalál gyötrelmeibe, „megszoktuk” a kereszt látványát, holott nap mint nap eszünkbe kellene jutnia nyers fájdalomnak.³⁵ Mégis, sokan vélték úgy, hogy a mű minimum izléstelen, sőt, több országban tüntetéseket váltott ki, ami egy alkalommal a képet ért fizikai támadásban valósult meg,³⁶ és Magyarországon is felzúdulást keltett a kiállítása. Kétségtelen, hogy a művészet szabadsága – mint a véleménynyilvánítás szabadságának egyik formája – maga sem korlátlan.³⁷ Számos ügyben, esetről esetre láthatjuk kirajzolódni a határait.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata szerint jogainak gyakorlása és szabadságainak élvezete tekintetében senki sincs alávétve más korlátozásnak, mint amelyet

³³ MÁRTON et al. 1906: 25, 32.

³⁴ „Valami védelmet kívánt Kenedi irótársam a pornográfia és az alacsony, izlésrontó erkölcstelen munkák ellen. Teljesen egyetértek a t. előttem szólott tagtárs úrral a tekintetben, hogy a cenzurának bármily néven nevezendő halvány árnyékáról szó sem lehet. Teljességgel nincs is meg az a fórum, a mely meghatározhatná, hogy mi áll az obscoenitás határán, de nem is erre akarok kiterjeszkedni, hanem arra, hogy talán nincs is irodalom az egész világon, a hol a pornográfianak, a haszontalan léha munkáknak olyan óriási mennyisége hemzsegne, mint épen nálunk. Miért? Mert ezeket a munkákat ellopkodhatja mindenki. A három esztendő, a mely védelmezi a fordítót vagy a szerzőt, hamar eltelik, akkor szabadabb lesz a mű, elárasztják vele a piacot és nem került semmibe, nem kell hozzá sem tudomány, sem annak a nyelvnek értése, még magyarul sem kell hozzá tudni és kapunk egy haszontalan léha irodalmat [...]. Azonban a mi közönségünknek nem lehet többé komoly tudományos munkát beadni, legalább a nagy olvasó közönség teljesen elszokott ettől az ezen szerzői jog által nem védett selejt miatt. Fordítsuk meg az állapotot, hogy a szerzői jog védelmezze évtizedeken keresztül azt a selejtet: annak a selejtnak írója csak busás honorárium ellenében adná át munkáját sokszorosítás végett: az mindenesetre felemelné annak a selejtnak az árát és így megakadályozná azt, hogy 20–30 krajczáros füzetekben lehessen 100.000 számra elárasztani a közönséget.” MÁRTON et al. 1906: 76–78.

³⁵ „Maybe if Piss Christ upsets you, it's because it gives some sense of what the crucifixion actually was like... I was born and raised a Catholic and I've been a Christian all my life.” JONES 2016.

³⁶ CHRISAFIS 2011.

³⁷ KOLTAY 2016: 53–99.

a törvény kizárólag mások jogai és szabadságai elismerésének és tiszteletben tartásának biztosítása érdekében, valamint a demokratikus társadalom *erkölcse*, közrendje és általános jóléte jogos követelményeinek kielégítése érdekében megállapít.³⁸ Az Emberi Jogok Európai Egyezménye rögzíti, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlása a törvényben meghatározott olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban, többek között az *erkölcsök védelme* céljából.³⁹ Ahogyan arra az Alkotmánybíróság figyelmeztet, ezeket a lehetséges korlátozásokat szűken kell értelmezni,⁴⁰ magának az erkölcs fogalmának a megítélése pedig a jogalkalmazóra tartozik.⁴¹ Különvéleményükben Lábady Tamás és Sólyom László azonban azt is hozzátézik:

„[...] a közerkölcs – mint olyan elvont érték, amely mögött a legkevésbé állapítható meg egyes egyéni alapjogok sérelme – a véleményszabadság korlátozására alkotmányos mércével mérve a legkevésbé alkalmas javak csoportjába tartozik. Ahol pedig az alapjogokat csupán feltételezett és közvetett veszély fenyegeti, az Alkotmánybíróságnak különös gondot kell fordítania annak vizsgálatára, hogy ez az elvont veszélyeztetés – például intenzitásánál fogva – valóban szükségessé teszi-e a véleményszabadság korlátozását.”

Nem véletlen, hogy a sokak által „erkölcstelennek” tartott művek kapcsán valamely konkrét alapjog megsértése miatt indul eljárás, mint azt például az utóbbi évek nagy visszhangot kiváltó, blaszfémiával kapcsolatos ügyei is mutatják. Az Alaptörvény IX. cikk (4) bekezdése rögzíti, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére, míg az (5) bekezdése szerint a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek a törvényben meghatározottak szerint jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.

Gerard von Honthorst *A pásztorok imádása* címet viselő, Máriát és az újszülött Jézust a pásztorok társaságában ábrázoló festményének felhasználásával készült HVG-címlapkép vonatkozásában⁴² az Alkotmánybíróság megerősítette a Kúria azon

³⁸ EJENY 29. cikk (2) bek.

³⁹ EJEE 10. cikk (2) bek.

⁴⁰ „Ennek megítélésénél a Bíróság alkalmazza a Sunday Times vs. United Kingdom ügyben, 1979-ben kialakított »szükségességi tesztet«, azaz vizsgálja, hogy a panasz tárgyát képező korlátozás szükséges-e egy demokratikus társadalomban és az alkalmazott korlátozás arányos-e az elérni kívánt jogos céllal.” 20/1997. (III. 19.) AB határozat, II.2. pont.

⁴¹ 20/1997. (III. 19.) AB határozat, III.2. pont.

⁴² Megjegyzendő, hogy a hasonló ügyek a mű integritásáért és a paródiakivétel alkalmazhatósága szempontjából is számos érdekes kérdést vetnek fel, amely témakörök azonban jelen tanulmánynak nem képezik tárgyát. Erről a témáról lásd bővebben: UJHELYI 2021. és UJHELYI 2022: 49–65.

álláspontját, amely szerint külső objektív szemléletmód alapján a kifejtett vélemény és annak ábrázolása nem irányult a keresztény vallás, a hívők közössége megalázására, a vallási közösséget nem sértette meg.⁴³ „Megjegyzendő persze, hogy a híveket az elsődlegesen valóban politikai véleményként megjelenő tartalom e jellegétől függetlenül is sérthette, de ennek figyelembevételéből nem szükségszerűen következik az, hogy a politikai vélemény korlátozható lenne” – hangsúlyozza az ügy kapcsán Koltay András.⁴⁴ Ahogyan Dienes-Oehm Egon fogalmaz a határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában:

„Személyes szubjektív véleményem megegyezik a jelen határozat rendelkező részét elfogadni nem tudó, kisebbségi álláspontot különvéleményeikben megjelenítő alkotmánybírói társaim nézőpontjával. Az ügy alapjául szolgáló képi ábrázolás ízléstelen, és szerzőjének cselekedetét erkölcsileg elítélem. Kénytelen vagyok azonban jogilag elfogadni azt, hogy [...] a kérdéses címlap nem a keresztények megsértésére irányult, és nem közvetített a hívőkkel kapcsolatos negatív értékelést.”⁴⁵

A művészet szabadsága tehát az erkölcsök védelmében korlátozható, ám ez leginkább „közvetve”, a szintén erkölcsi alapokon is nyugvó jogi normák alapján történik. Bár az erkölcs és a jog két sajátos szabályrendszer, kétségtelen, hogy szorosan kötődnek egymáshoz. Ahogyan Miskolczi Bodnár Péter fogalmaz, „a két normarendszer tartalma azonos tendenciát mutat. Vannak persze olyan helyzetek, amelyeket a két értékrend eltérően ítél meg.”⁴⁶ Egy szerzői alkotás megítélése tehát a két rendszerben eltérő lehet, de akármilyen megítélés alá esik is az egyes szabályrendszerekben, ez a mű egyéni, eredeti jellege alapján fennálló *szerzői jogi védelmére* nincs hatással. Igaz ugyan, hogy az „erkölcstelen” művek *felhasználását* a szerzői jog külső korlátai bizonyos értelemben kontrollálják, de a szerzői jogi védelem automatikus *keletkezésére* még a mű erkölcstelensége és/vagy jogsértő volta – így ha például személyiségi jogokat sért, vagy bűncselekményi tényállást merít ki – sincs hatással.⁴⁷

⁴³ 7/2021. (II. 19.) AB határozat, 37. pont. Részletesen lásd SCHANDA 2021: 383–389.

⁴⁴ KOLTAY 2021: 37–93.

⁴⁵ 7/2021. (II. 19.) AB határozat, 56–57. pont.

⁴⁶ MISKOLCZI BODNÁR 2015: 27–33. „A célok azonban nem állnak távol egymástól, így a két normarendszer szorosan kapcsolódik egymáshoz. A jog egyrészt olyan magatartások tanúsítását várja el, amelyek az erkölcs értékrendje szerint is követendőek, másrészt az olyan viselkedést tiltja, amelyet nem tekintünk etikusnak.”

⁴⁷ Még a „lektorálás” köntösébe bújtatva sem lehetséges a szerzői jogi védelem „feltételelessé tétele”. Erről lásd pl. POGÁCSÁS 2017: 38.

Az „erkölcstelenség” mint a szerzői jog belső korlátja?

A szerzői jog külső korlátai viszont a szerzői jog *tartalmára* kétségtelenül kihatással vannak. Akár maga a nyilvánosságra hozatal joga, de leginkább a többszörözés, terjesztés, nyilvános előadás, nyilvánosságához közvetítés jogai esnek korlátozás alá.

Egy művészeti magazin 1991 márciusában megjelent számának címlapja egy grafikusművész korábban kiállított festményének grafikai változatát ábrázolta. Az ügyészség e lapszám nyilvános közlését – a sajtóról szóló 1986. évi II. törvény akkor hatályos szabályai alapján – felfüggesztette, és kérelmében indítványozta, hogy a bíróság a lap e számának nyilvános közlését tiltsa meg, mert a címlapján közölt ábra sérti a közerkölcsöt, mivel az a Szent Koronát gyalázza. Az elsőfokú bíróság végzésével a művészeti magazin e számának – legalábbis a címlapján ezzel a grafikával való – nyilvános közlését megtiltotta. Indokolása szerint az ábra a meztelenség kihívó ábrázolásával, a nemzeti szimbólum iránti tiszteletlenséggel sérti a közerkölcsöt, ezért megtiltotta annak „nyilvános közlését” az akkor hatályos sajtótörvény vonatkozó rendelkezésére hivatkozással.⁴⁸ Ez nyilvánvalóan érintette a szerző személyhez fűződő és vagyoni jogait, még akkor is, ha végül a Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy a sérelmezett grafikai alkotás nem sérti a közerkölcsöt. Úgy látta ugyanis, hogy annak egyes elemei ugyan emlékeztetnek az állami címerre, de nem azt ábrázolja. És még ha arra a megállapításra is lehet jutni – figyelemmel a mű alatt elhelyezett szövegre –, hogy a magyarságot, a magyar történelmet jelképező sajátos művészi ábrázolásról van szó, a koronás alakzat körül ábrázolt „ördög-angyal” alakok durva meztelensége önmagában nem ütközik közerkölcsbe, a koronás alakzathoz való kapcsolódás pedig „a jelenkori közállapotokra, a sátáni erők pusztításának veszélyére való figyelemfelhívásként is értelmezhető”. Hangsúlyozta, hogy a kérdéses grafikai ábrázolás mondanivalójának megállapítása elemzést igényel, amelynek eredménye számos *szubjektív tényezőtől* függ. „Felfogható értékes gondolati tartalmat hordozó művészi alkotásként, de felháborodást is kiválthat”, nyilvános közlése azonban a közerkölcs sérelmére hivatkozással nem tiltható meg.⁴⁹

Abban az esetben, ha egy „erkölcstelen alkotás” örökre az alkotó „fiókjában marad”, a szerzői jogi védelem létrejön ugyan, de a külső korlátok alkalmazására nem lesz szükség. Az egyes szerzői *részjogosítványok gyakorlására* azonban a mű jellege már *komoly kihatással* lehet. Ahogyan az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt zajló

⁴⁸ 1990. évi XI. törvény (St.) 3. § (1) bek. „A sajtószabadság gyakorlása nem valósíthat meg bűncselekményt vagy bűncselekmény elkövetésére való felhívást, nem sértheti a közerkölcsöt, valamint nem járhat mások személyhez fűződő jogainak sérelmével.”

15. § (3) „Az ügyész indítványára a bíróság megtiltja annak a sajtóterméknek vagy sajtóterméknek nem minősülő iratnak a nyilvános közlését, amely a 3. § (1) bekezdésébe, valamint a 12. § (2) bekezdésébe ütközik. Az ilyen sajtótermék vagy irat nyilvános közlését az ügyész azonnal felfüggesztheti. Az ügyész nyilvános közlést felfüggesztő határozata a bíróság érdemi határozatának a jogerőre emelkedésével veszti hatályát.”

⁴⁹ BH1992. 454. Sajtótermék nyilvános közlésének megtiltása iránti kérelem elbírálásánál irányadó szempontok.

Müller and others v. Switzerland ügyben is műalkotások bizonyos irányú felhasználásához – kiállításához, illetve terjesztéséhez – való jog volt érintett,⁵⁰ a külső korlátok a létrejött alkotás felhasználása során válhatnak alkalmazhatóvá.

Egyes jogrendszerek azonban magának a szerzői jognak a szabályai között is figyelembe veszik egy mű megítélését, jellemzően nem a szerzői jogi védelem keletkezése, hanem a szerzői jog érvényesítése körében. Younger bíró – a Glyn v Weston Feature Film Company ügy ítéletében megfogalmazott – szavaira számos későbbi angol döntés utal vissza: a „durván erkölcsstelen irányultságú” művekre nézve nyilvánvalóan nem létezhet szerzői jog.⁵¹ A legtöbb jogrendszer szerzői joga azonban rendszerint „értéksemleges” állaspontra helyezkedik, a fent kifejtett okokból adódóan. Pedig a szellemi alkotások jogának vannak olyan területei, amelyek „szemérmesebb” megközelítésből indulnak ki. A *szabadalmak* esetében például e körben említhetjük azt a rendelkezést, amely szerint a találmány nem részesülhet szabadalmi oltalomban, ha gazdasági tevékenység körében való hasznosítása a közrendbe vagy a közérkölsbe ütközne.⁵² Továbbá egy megjelölés nem részesülhet *védjegyoltalomban*, ha a közrendbe vagy a közérkölsbe ütközik.⁵³ Azaz az iparjogvédelem területén nemcsak a használat során,⁵⁴ hanem az oltalom keletkezését gátló körülményként is megjelenik a közérköls kritériuma, aminek az AIPPI (Association Internationale pour la Protection de la Propriété Intellectuelle) 2021-es állásfoglalása külön figyelmet szentelt, az alkalmazhatóság gyakorlati nehézségeire tekintettel.⁵⁵ Ahogyan arra az EU Törvényszéke utal, a közérkölsbe ütközőként felfogható megjelölések – többek

⁵⁰ Müller and others v. Switzerland, application no. 10737/84., 24 May, 1988.

⁵¹ Glyn v Weston Feature Film Company [1916] 1 Ch 261. „[...] clear law that copyright cannot exist in a work of a tendency so grossly immoral as this, a work which apart from its other objectionable features, advocates free love and justifies adultery where the marriage tie has become merely irksome” (269) Younger J. A későbbi döntésekre nézve lásd Attorney General v Guardian Newspapers Ltd (No 2) [1990] 1 AC 109; Browne-Wilkinson VC in Stephens v Avery [1988] 1 Ch 479; ZYX Music GmbH v Chris King and Others [1995] FSR 566; Venus Adult Shops Pty Ltd v Fraserside Holdings Ltd (19 December 2006)[2006] FCAFC 188; 157 FCR 442; 70 IPR 517 (French, Kiefel and Finkelstein JJ).

⁵² 1995. évi XXXIII. törvény (Szt.) 6. § (2) bek. De az Európai Parlament és a Tanács 98/44/EK irányelve (1998. július 6.) a biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról 6. cikke is úgy rendelkezik, hogy a találmány nem részesülhet szabadalmi oltalomban, ha kereskedelmi célból való hasznosítása a közrendbe vagy a közérkölsbe ütközne, és ennek néhány tipikus példáját – mint az emberi embrió alkalmazását ipari vagy kereskedelmi célra – nevesíti is.

⁵³ 1997. évi XI. törvény (Vt.) 3. § (1) bek. A 96. § (3) bek. b) pontja az együttes védjegyekre állapít meg egy további vonatkozó szabályt, amely szerint a megjelölés együttes védjegyként ki van zárva a védjegyoltalomból akkor is, ha a használatáról rendelkező szabályzat a közrendbe, a közérkölsbe vagy jogszabályba ütköző előírást tartalmaz.

⁵⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1001 rendelete az európai uniós védjegyről a feltétlen kizáró okok között említi: 7. cikke (1) bek. f) pontja szerint a közrendbe vagy a közérkölsbe ütköző védjegyek nem részesülhetnek védjegyoltalomban. A 7. § (2) bekezdése szerint az (1) bekezdést akkor is alkalmazni kell, ha a kizáró ok csak az Unió egy részében áll fenn. A bírói gyakorlat szerint ilyen részt képezhet adott esetben egyetlen tagállam is (lásd: 2011. szeptember 20-i Couture Tech kontra OHIM [A szovjet címer ábrázolása] ítélet, T-232/10, EU:T:2011:498, 22. pontját).

⁵⁵ AIPPI Q277-RES-2021. Registrability of trade marks against public order or morality, October 22, 2021. Lásd: <https://aippi.soutron.net/Portal/DownloadImageFile.ashx?fieldValueId=5205>

között nyelvi, történelmi, társadalmi vagy kulturális okokból – nem minden tagálamban azonosak.⁵⁶ Különösen tanulságos az EUB Constantin Film Production ügyben hozott ítélete, amelyben egy olyan védjegymegjelölés közerkölcsbe ütközése volt kérdéses („Fack ju Göhte”), amely egy ismert műalkotás (egy filmvígjáték) címe is egyúttal. A Bíróság hangsúlyozta, hogy nem elegendő, hogy az érintett megjelölést ízléstelennek vélik, azt az érintett közönségnek a vizsgálat idején úgy kell tekintenie, mint amely ellentétes a társadalomnak az ezen időpontban fennálló alapvető erkölcsi értékeivel és normáival. Ennek megítéléséhez pedig egy *átlagos érzékenységi és toleranciaküszöb*mel rendelkező észszerű személy észlelésére kell támaszkodni, figyelembe véve azt az összefüggést, amelyben a védjeggyel találkozhat, valamint adott esetben az Unió érintett részére jellemző sajátos körülményeket. A Bíróság nem látta bizonyítottnak, hogy a szövmegjelölés a németül beszélő nagyközönség számára miért minősülne annak védjegyként való használata esetén olyanként, amely a társadalom alapvető erkölcsi értékeivel és normáival ellentétes, miközben úgy tűnik, ugyanezen közönség nem tartotta az azonos című filmvígjáték címét közerkölcsbe ütközőnek.⁵⁷ A Fővárosi Ítéltáblának egy magyar védjegybejelentést elutasító határozat megváltoztatása iránt indított ügyben 2020 júniusában hozott ítélete viszont azt is hangsúlyozta, hogy önmagában az, hogy szerzői jogi oltalom alatt álló művek is tartalmazzák a kérelmező ábrás megjelölésének a grafikai elemeit, nem elegendő a védjegyoltalomképeség megítélésében.⁵⁸ Kétségtelen, hogy az iparjogvédelem területén sem zökkenőmentes a közerkölcs fogalmának gyakorlati alkalmazása: számos releváns ügy mutatja a fogalom meghatározásának nehézségeit,⁵⁹ sőt, több ügyben vált vitássá a közerkölcsbe ütközés *időpontjának* a jelentősége is, az „időközben” közerkölcsbe ütközővé vált megjelölések kapcsán (mint például a Negro, az Uncle Ben’s vagy a Washington Redskins védjegyek esetében). Az AIPPI említett állásfoglalása ez utóbbi kérdésre kitérve azt rögzíti, hogy a közerkölcsre vonatkozó indokok alkalmazásának

⁵⁶ Lásd például a T-1/17. sz. La Mafia kontra EUIPO ügyben 2018. március 15-én hozott ítéletet, EU:T:2018:146. 28. pont, és a T-683/18. sz. Santa Conte kontra EUIPO ügyben 2019. december 12-én hozott ítéletét, ECLI:EU:T:2019:855. 52. pont.

⁵⁷ C-240/18. P. sz. Constantin Film Produktion GmbH kontra EUIPO ügyben 2020. február 27-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2020:118. 41., 42. és 69. pontok.

⁵⁸ A konkrét ügyben a kérelmező megjelölésében fekete háttérben fehér színnel rajzolva két, egymást keresztező fókusz körvonala és metszéspontjukban egy kalapot viselő koponya jelenik meg, akként, hogy a kalap szintén fehér körvonalakkal van ábrázolva, a koponya fehér, benne feketével vannak jelölve a szem- és orrüreg. Az ábra felett a fekete színű háttérben, nyomtatott fehér nagybetűkkel a „NE BÁNTSD A MAGYART”; alatta a „MERT PÓRUL JÁRSZ!” felirat olvasható félkörívben elhelyezve. „A kérelmező által hivatkozott írárok és könyvek címe azért nem releváns a közerkölcsbe ütközés vizsgálata szempontjából, mert az írárok egy része háborús történelmi korban íródott, másrészt nem egészült ki a »MERT PÓRUL JÁRSZ!« fenyegetéssel, és nem tartalmazta sem a fegyverek, sem a halálfej ábráját. Ekként tehát, mint közerkölcsbe ütköző megjelölés védjegyként nem oltalomképes.” Fővárosi Ítéltábla Pkf. 25.411/2020/3.

⁵⁹ Fővárosi Ítéltábla Pkf. 25.943/2021/4. [19] pont: „A közerkölcs a társadalmilag általában elfogadott, annak többsége által helyesnek, követendőnek tartott erkölcsi szabályokat jelenti, ezért a közerkölcsbe ütközés megállapításához azt kell vizsgálni, hogy a társadalom jelentős részében megbotránkozást vált-e ki a pozitív értékek megsértése, az azokkal való szembehelyezkedés.”

releváns időpontja vagy a védjegybejelentés napja legyen, vagy a védjegyhivatal vagy a bíróság általi vizsgálat, értékelés időpontja.⁶⁰ Az erkölcsi szempontok figyelembevétele tehát nem egyszerű, de nem is kivitelezhetetlen a szellemi alkotások iparjogvédelmi részterületén.

Egyes szerzők amellet érvelnek, hogy a szerzői jog területén is szükség lehet akár a szerzői jog keletkezése, akár egyes részjogosítványok gyakorlása során a mű erkölcs-telen voltának figyelembevételére, bizonyos korlátozások alkalmazása érdekében.⁶¹ Az mára talán vitán felül áll, hogy a szerzői jog nem alkalmas az egyes művek minőségi értékelésére, erkölcsi tartalmuk megítélésére és tartalmi szelektálásra, sőt kifejezetten káros lenne ilyen célokra használni. Ám a legszélsőségesebb esetekben mégis jogos kérdésként merülhet fel, hogy a szerzői jog hagyományosan ösztönző funkcióját valóban indokolt-e fenntartanunk. Eldar Haber egyes „illegális alkotások” esetén tartja igazságtalannak a szerzői jog kiindulópontjának a fenntartását.⁶² Véleménye szerint a szerzői jog nem ösztönözheti a bűnözőket „társadalmilag nemkívánatos vagy káros alkotások” létrehozására, és nem teheti lehetővé számukra, hogy bármilyen módon hasznot húzzanak visszaélésükből.⁶³ A „káros alkotás” fogalma persze kezelhetetlenül tág kategória lenne, így ő ez alatt kifejezetten egyes bűncselekményeket megvalósító alkotásokat ért – határozottan idesorolva például a gyermekpornográf műveket, de már egy bűncselekmény elkövetésével készített graffitit csak akkor, ha maga a graffiti sért egy adott személyt (például rágalmazó tartalmú). Ezekben az esetekben sem a szerzői jogi védelmet vonná meg az alkotásoktól, hanem pusztán azok „profittermelő képességét” vonná el vagy csökkentené (tudomásul véve, hogy önmagában a szerzői vagyoni jogok korlátozása nem számolja fel a súlyosan káros, bűncselekményt megvalósító tartalmak terjedését, és hogy bár a szerzői jog rendelkezik ösztönző funkcióval, egy mű létrehozására nyilván más motiváló tényezők is hatnak).⁶⁴ Továbbmenve, több szerző felhívja arra a figyelmet – Fényes Samu 1906-ból korábban idézett szavaihoz hasonlóan –, hogy kontraproduktív lenne épp az erkölcs-telen művek terjedését még könnyebbé tenni a szerzői jog megvonásával. A gyűlöletbeszédet tartalmazó művek esetét példaként hozva Marc Mimler úgy fogalmaz, hogy mivel a gyűlöletbeszéd célja gyakran az, hogy széles körben elterjedjen, a mű feletti ellenőrzés mint a szerzői jogi védelem esszenciája nem feltétlenül tartozik az alkotó fő törekvései közé.⁶⁵

Még nehezebb a helyzet azokban az esetekben, ahol a kérdéses alkotás révén nem valósul meg bűncselekmény, de a mű tartalma miatt válik vitatottá a szerzői vagyoni jogok érvényesítése. Mint ahogyan Joseph Goebbels naplója esetében történt, amikor is a naplóból számtalan részletet tartalmazó Goebbels-életrajz⁶⁶ kapcsán jogutódai szerzői jogdíjat követeltek, a kiadó képtelenségnek tartotta, hogy egy „háborús bűnös

⁶⁰ AIPPI Q277-RES-2021. 7. pont.

⁶¹ SNOW 2021: 163–222.

⁶² HABER 2018: 401.

⁶³ HABER 2014: 501.

⁶⁴ HABER 2014: 499.

⁶⁵ MIMLER 2018: 432.

⁶⁶ LONGERICH 2015.

műve” alapján kelljen szerzői jogdíjat fizetniük.⁶⁷ Úgy vélték, a *Mein Kampf*hoz hasonlóan ebben az esetben is az lenne ideális, ha a szerzői jogokkal a bajor állam rendelkezne, amely tudományos felhasználásra szabadon engedélyeket adna, ám a szerző jogutódai nem részesülnének jogdíjban.⁶⁸ A bíróság ugyanakkor nem értett egyet az- zal, hogy a szerzői vagyoni jogok érvényesítésének gátját szabhatják morális szem- pontok. Mint ahogyan az angol és az egyesült államokbeli joggyakorlat is azt mutatja, hogy bár az elv egyik jogrendszerben sem ismeretlen (a „doctrine of clean hands” elvét a szerzői jogban is alkalmazták például obszcén művek esetében), már a 20. szá- zad elején „haldoklott”, az utóbbi évtizedekre pedig teljesen elhalt annak alkalmazása ezen a területen, a jogalkalmazói szándék eltűnt mögüle.⁶⁹ Míg egy mű obszcenitása korábban a szerzői jog érvényesítésének korlátja lehetett,⁷⁰ mára számos ügy bizo- nyítja, hogy például pornográf tartalmú alkotások is ugyanolyan védelmet élveznek, mint bármely szépirodalmi vagy audiovizuális alkotás.⁷¹

Egy 2010-es indiai szerzői jogi ügyben felhívott, 1775-ből származó jogelv sze- rint „egyetlen bíróság sem nyújt segítséget annak, aki erkölcstelen vagy jogellenes cselekményre alapozza keresetét”.⁷² A bíróság azt is hozzáteszi, hogy nem lehet meg- határozni azokat a körülményeket, amelyek esetén a szerzői jogok érvényesítése el- lentétes a jog céljával, ugyanakkor ez nem zárja ki azt, hogy a bíróság jogosult legyen megtagadni a szerzői jog érvényesítését, ha a mű erkölcstelen.⁷³ Az indiai szerzői jogi szakirodalomból Aniruddha Majumdar úgy véli, ilyen esetekben az alkotmányjogi aggályok, a kontraproduktivitás és a *chilling effect* elkerülése érdekében a szerzői jogi védelem *utólagos és részleges megvonása* lehet a megfelelő megoldás.⁷⁴ Utólagos, azaz csak az adott – vitatott tartalmú – műre tekintettel fennálló szerzői jog érvényesítése során vizsgálható, és még abban az esetben is, ha a bíróság ilyenkor arra a követ- keztetésre jut, hogy az alkotás jellegére tekintettel megvonja a szerzői jogi védelmet, ez a megvonás is csak a szerzői vagyoni jogok bizonyos körére vonatkozhat. Így a bí- róság megtagadhatja, hogy a mű jogellenes felhasználása alapján a szerző kártéri- tésre legyen jogosult, viszont az engedély nélküli többszörözés megtiltásához való joga fennmarad. Ez a rendszer ugyanakkor megint csak az „egyértelmű” esetekben működhet gördülékenyen – azaz amikor az erkölcstelenség egyúttal konkrét súlyos jogsértést, bűncselekményt valósít meg. Visszatérve Európába, Manfred Rehbinder német szerző arra tesz javaslatot, hogy minden olyan esetben kerüljön sor a kizá- rólagos szerzői jog gyakorlásának korlátozására, amikor a jogellenes tartalmú mű

⁶⁷ A kiadó vezető jogtanácsosa, Rainer Dresen úgy fogalmazott, „We are convinced that no money should go to a war criminal.” Lásd ALBERGE 2015.

⁶⁸ MIMLER 2018: 438.

⁶⁹ ALEXANDER 2013: 214–215.

⁷⁰ FARLEY 2021: 797.

⁷¹ Ld. már a Mitchell Bros. Film Grp. v. Cinema Adult Theater, 604 F.2d 852 (5th Cir. 1979) ügyet is, és azóta töretlenül. Részletesen a kérdésről ld. ALEXANDER 2013: 312.

⁷² Super Cassettes Industries Ltd. vs Hamar Television Network Pvt., Delhi High Court, 24 May, 2010. 64. pont.

⁷³ Uo. 66. pont.

⁷⁴ MAJUMDAR 2020.

nyilvános előadása és terjesztése bűncselekménynek minősülne.⁷⁵ Az Egyesült Államokra nézve Ned Snow hangsúlyozza, hogy a Kongresszusnak egyértelműen megvan a lehetősége arra, hogy a szerzői jogi védelmet is erkölcsi korlátok között érvényesítse a „korlátozott közfórum” (*limited public forum*) doktrína alapján.⁷⁶ E doktrína szerint a vélemény kifejtésére vonatkozó tartalmi korlátozások egy alapvetően a szólásszabadság gyakorlására is alkalmas és annak céljára igénybe vehető helyen akkor megengedettek, ha egyrészt az adott fórum céljának fényében észszerűek, másrészt nézőpontsemlegesek. Az első követelmény könnyen teljesülhet, mivel a szerzői jog kiindulópontját jelentő alkotmányos rendelkezés a Kongresszusnak eleve mérlegelési jogkört biztosít annak meghatározására, hogy mely tartalom segíti elő a „tudományok és hasznos művészetek” fejlődését.⁷⁷ A második követelmény bár komoly megköötést jelent, de a hivatkozott szerzők szerint nem zárja ki, hogy – az iparjogvédelemhez hasonlóan – a szerzői jog területén is a szabad szólás korlátjaként vegyék figyelembe az erkölcsi szempontokat.⁷⁸

Zárszó – az „erkölcstelen” művek jövőjéről

Küldetése szerint a „szerzői jogi szabályozás meghatározó szerepet tölt be a szellemi alkotás ösztönzésében”.⁷⁹ Ez valamennyi egyéni, eredeti jellegű műre nézve igaz, függetlenül annak megítélésétől, a rá vonatkozó esetleges társadalmi rosszallástól, vagy attól, hogy a kortársak vagy akár az utókor ízléstelennek, erkölcstelennek tartják. A szerzői jog hagyományosan értékeslegessé hozzáállása az alkotófolyamatokhoz önmagában érték, amelyet hosszú évszázadok alatt elért vívmánynak tekinthetünk. Egyes szélsőséges esetekben azonban felmerül a kérdés, hogy a szerzői jog ösztönző funkciója mennyiben tartható. A szerzői jog *külső korlátai* bizonyos fokig kezelik ezeket a helyzeteket – például amikor egy film terjesztése bűncselekményt valósítana meg, így bemutatását, forgalomba hozatalát megtiltják.⁸⁰ De ezek a jogkövetkezmények az adott műre tekintettel fennálló szerzői jogot értelemszerűen nem „oltják ki”. A szerzői jog bizonyos részelemeinek, leginkább egyes vagyoni jogoknak az érvényesítése azonban ilyen esetekben egyfajta „visszaélésszerű” helyzetet eredményezhet. Míg a szabadalom esetében az oltalom kizárt, amennyiben az adott szabadalom *hasznosítása* a közkerölcsbe ütközne, a szerzői jog területén nem találunk az erkölcstelen művek *vagyoni hasznosításának korlátozására vagy kizárására* vonatkozó rendelkezéseket. Ilyen eredmény csak közvetett módon érhető el.

⁷⁵ REHBINDER–PEUKERT 2015: [209] Idézi: MIMLER 2018: 439.

⁷⁶ SNOW 2021: 221.

⁷⁷ Az amerikai alkotmány 1. cikk (8) bekezdésének 8. pontja szerint „a Kongresszusnak joga van arra, hogy (...) előmozdítsa a tudományok és hasznos művészetek fejlődését azáltal, hogy a szerzők és a feltalálók részére határozott időre kizárólagos jogot biztosít írásaik és találmányaik tekintetében.”

⁷⁸ SNOW 2022: 48.

⁷⁹ Sztj. Preambulum.

⁸⁰ Mint például a *Wingrove v. the United Kingdom* ügyben, részletesen lásd KOLTAY 2017: 175–189.

Mindez persze nem véletlen – az erkölcs fogalmának képlékennyé válásával, a mércék teljes relativizálódásával az *erkölcstelenség* megragadhatatlan, a cenzúra veszélyét lebegtető, „gyanús” fogalomná vált. A szerzői vagyoni jogok korlátozásához sem mutatkozik elegendő oknak, ha a társadalom egy bizonyos rétege erkölcstelenségnek tartja az adott alkotást – mint ahogyan például a fent említett, *Piss Christ* című mű esetében. De annak megítélése, hogy mi számít közerkölcsbe ütközőnek, a *jogalkalmazó* számára már nem ismeretlen – még ha kétségkívül kihívásokkal is teli – feladat. Ráadásul a szakirodalomban nem a szerzői jogi védelem keletkezésére kiható hatást szorgalmaznak az idézett szerzők. Sokkal inkább a szerzői jog *utólagos, részleges korlátozását* tartják elképzelhetőnek, mégpedig többnyire csak olyan esetekben, amikor az erkölcstelenség már bűncselekményi tényállást is megvalósít (hozzátéve, hogy jogrendszerenként eltérő a bűncselekmények körének meghatározása is, tehát ez sem lehet egy univerzális mérce).

A kérdés, hogy valóban szükséges-e a szerzői jog létező külső korlátai⁸¹ mellett a szerzői jog rendszerébe illesztett, a szerzői jog érvényesíthetőségét erkölcsi alapon korlátozó rendelkezés. A pillanatok alatt, nagy tömegek által elérhető digitális tartalmak jelentős hányada sorolható a bizonyos értelemben vagy bizonyos társadalmi rétegek által „erkölcstelenségnek” tartott művek közé – ám ezeknek csak egy részében merül fel olyan szélsőséges, közerkölcsbe ütköző eset, amikor a szerzői jog érvényesítése annak társadalmi rendeltetésével ellentétesnek mutatkozna. Bár az ilyen, felszínre került eseteknek a száma nem kimagasló (a legszélsőségesebb tartalmú művek szerzői tipikusan nem fordulnak a bírósághoz szerzői jogdíjat követelve), de felmerülésükkor hatékony megoldással kell rendelkezünk. A külső korlátok – így a konkuráló alapjogokkal való összemérés a szükségesség-arányosság teszt mentén – nem kezelnek minden felmerülő szerzői jogi kérdést. Bizonyos esetekben a polgári jog hagyományos jogintézményei is megfelelő megoldást jelenthetnének – mint az említett joggal való visszaélés, illetve a jóerkölcsbe ütköző szerződés szabályai. Egy sajátos, a szerzői jog rendszerébe illeszkedő *belső korlát* viszont számos olyan kérdést vet fel, amelyek megnyugtató rendezése elméletileg nem kizárt, ám különös körülményekkel kellene meghatározni annak hatókörét és pontos feltételeit, hogy az irodalom, a tudomány és a művészet szabadsága önkényes korlátozásának még csak a gyanúját se vesse fel.

Irodalomjegyzék

ADY Endre (1902): Menjünk vissza Ázsiába. *Nagyváradi Napló*, 1902. január 31. 183.

ALBERGE, Dalya (2015): Random House told it should pay to quote Joseph Goebbels in biography.

The Guardian, 2015. április 18. Online: www.theguardian.com/books/2015/apr/18/random-house-told-it-should-pay-to-quote-joseph-goebbels-in-biography

ALEXANDER, James R. (2013): Evil Angel Eulogy: Reflections on the Passing of the Obscenity Defense in Copyright. *Journal of Intellectual Property Law*, 20(2), 209–314.

BODÓ Balázs (2011): *A szerzői jog kalózai*. Budapest: Typotex.

⁸¹ Részletesen lásd GYENGE 2010.

- BOYTHA György (1973): A szerzői jogok nemzetközi felhasználása. In BENÁRD Aurél – TÍMÁR István (szerk.): *A szerzői jog kézikönyve*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 415–432.
- CHRISAFIS, Angélique (2011): Attack on ‘blasphemous’ art work fires debate on role of religion in France. *The Guardian*, 2011. április 18. Online: www.theguardian.com/world/2011/apr/18/andres-serrano-piss-christ-destroyed-christian-protesters
- FARLEY, Christine Haight (2021): A Research Framework on Intellectual Property and Morality. In CALBOLI, Irene – MONTAGNANI, Maria Lilla (eds.): *Handbook on Intellectual Property Research*. Oxford University Press, 791–806. Online: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198826743.003.0050>
- FENYŐ MIKSA (1910): Horváth János: Ady s a legújabb magyar líra. *Nyugat*, 3(6), 406–409.
- GOSZTONYI Gergely (2022): *Cenzúra Arisztoteléstől a Facebookig*. Budapest: Gondolat. Online: <https://doi.org/10.58528/JAP.2023.15-1.171>
- GYENGE Anikó (2010): *A szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere*. Budapest: HVG-ORAC.
- GYERTYÁNFY Péter (2018): Repedések a hatályos szerzői jog épületén. In GRAD-GYENGE Anikó – KABAI Eszter – MENYHÁRD Attila (szerk.): *Liber Amicorum Studia G. Faludi dedicata. Ünnepi tanulmányok Faludi Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös, 138–147.
- GYERTYÁNFY Péter – LEGEZA Dénes szerk. (2020): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest: Wolters Kluwer.
- HABER, Eldar (2014): Copyrighted Crimes: The Copyrightability of Illegal Works. *Yale Journal of Law and Technology*, 16(1), 454–501.
- HABER, Eldar (2018): Copyright Protection of Illegal Works. In BONADIO, Enrico – LUCCHI, Nicola (szerk.): *Non Conventional Copyright. Do New and Atypical Works Deserve Protection?* Cheltenham–Northampton: Edward Elgar, 418–431. Online: <https://doi.org/10.4337/9781786434074.00030>
- HORVÁTH János (1910): *Ady s a legújabb magyar líra*. Budapest: Benkő Gyula Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése.
- JONES, Jonathan (2016): Andres Serrano on Donald Trump: “I never speak ill of people who’ve posed for me”. *The Guardian*, 2016. április 3. Online: www.theguardian.com/artanddesign/2016/apr/03/andres-serrano-interview-donald-trump-piss-christ
- KING, Ross (2012): *Párizs ítélete. Az impresszionizmus születésének évtizede*. Budapest: Park.
- KOLTAY András (2016): Dorian Gray képmásához való jog: a művészet szabadságának önálló alapjogi jellegéről. In KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 3*. Budapest: Wolters Kluwer, 53–99.
- KOLTAY András (2017): Az Emberi Jogok Európai Bírósága és a blaszfémia mint a szólásszabadság korlátja. *Iustum Aequum Salutare*, 13(1), 175–189.
- KOLTAY András (2021): A vélemény szabadság alkotmányos védelme az Alaptörvény első évtizedében. *Acta Humana*, 9(2), 37–93. Online: <https://doi.org/10.32566/ah.2021.2.3>
- LONGERICH, Peter (2015): *Goebbels: A Biography*. München: Random House.
- MAJUMDAR, Aniruddha (2020): Should Illegal Works Receive Copyright Protection? *SpicyIP*, 2020. szeptember 4. Online: <https://spicyip.com/2020/09/should-illegal-works-receive-copyright-protection.html>
- MÁRTON Miksa et al. (1906): A szerzői jogról szóló törvény reformja. A Magyar Jogászegyletben 1906. évi márciusi havában tartott vita Márton Miksa, Kenedi Géza, Szalai Emil, Marton Sándor és Fényes Samu felszólalásaival. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 33(261), 1–81.

- MENYHÁRD Attila (2004): *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*. Budapest: Gondolat.
- MIMLER, Marc (2018): On How to Deal with Pandora's Box – Copyright in Works of Nazi Leaders. In BONADIO, Enrico – LUCCHI, Nicola (szerk.): *Non Conventional Copyright. Do New and Atypical Works Deserve Protection?* Cheltenham–Northampton: Edward Elgar, 432–454. Online: <https://doi.org/10.4337/9781786434074.00032>
- MISKOLCZI BODNÁR Péter (2015): Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata. *Polgári Szemle*, 11(4–6), 27–33.
- POGÁCSÁS Anett (2017): Garancia vagy akadály? A szerzői jogról való lemondás tilalmának helye egy rugalmas szerzői jogi rendszerben. *Infokommunikáció és Jog*, 14(1), 38–45.
- PRUZSINSZKY Sándor (2016): Erkölcsi perek. A művészet és a jog viszonya. *Jog, Állam, Politika*, 8(2), 23–56.
- REHBINDER, Manfred– PEUKERT, Alexander (2015): *Urheberrecht*. München: C.H. Beck.
- SÁPI Edit (2019): A felhasználási szerződések érvénytelensége. *Miskolci Jogi Szemle*, 14(1), 99–112.
- SCHANDA, Balázs (2021): The Constitutional Court of Hungary on the Borderlines of Blasphemy: A Note on Two Recent Cases. *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 9(1), 383–389. Online: <https://doi.org/10.5553/HYIEL/266627012021009001022>
- SNOW, Ned (2021): Barring Immoral Speech in Patent and Copyright. *SMU Law Review*, 74(1), 163–222.
- SNOW, Ned (2022): *Intellectual Property and Immorality. Against Protecting Harmful Creations of the Mind*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197614402.001.0001>
- TASSIOS, Cassandra (2021): Kevin Spacey returns to acting despite being a part of 'cancel culture'. *The New Daily*, 2021. május 25. Online: www.thenewdaily.com.au/entertainment/celebrity/2021/05/25/kevin-spacey-cancel-culture
- UJHELYI Dávid (2021): *A paródiakivétel szükségessége és lehetséges keretrendszere a hazai szerzői jogban*. Budapest: Ludovika.
- UJHELYI Dávid (2022): A politikai paródia célját szolgáló felhasználások szerzői jogi megítélése. *In Medias Res*, 11(1), 49–65.
- WILLARD, Mary Beth (2021): *Why It's OK to Enjoy the Work of Immoral Artists*. London – New York: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9781003021551>

Jogi források

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
1928. évi magánjogi törvényjavaslat
1990. évi XI. törvény a sajtóról szóló 1986. évi II. törvény módosításáról
1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról
1997. évi XI. törvény a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról
1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról
2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről